

Mirzə Ələkbər Sabirin fəlsəfə dünyası

Əli İbrahimov

Fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu. Azərbaycan.

Annotasiya. Bu məqalədə, əsasən, M.Ə.Sabirin “Doğru”, “Bir məclisdə 12 kişinin söhbəti”, “Fəxrriyyə” (“Hərçənd əsirani-qüyudati-zəmanız”) şeirləri ilə bağlı fikirlər səsləndirilib. Mütəfəkkirin fəlsəfə dünyası mahiyyət baxımından cəmiyyətin zorakılıq, ədalətsizlik və cəhalət problemləri ilə əlaqədardır. Burada kapitalistlərin, çarizmin və mülkədarların, Şərqi istibdad hökmdarlarının tənqidi əsas kimi götürülmüşdür. Müəllif, həmçinin “yalan və doğru”nun cəmiyyətin iki əks qütbü olaraq mövcudluğu ilə yanaşı, “sapı özümüzdən olan balta”ların xəyanətkarlığı və fitvası nəticəsində böyük fəlakətlərin, soydaşlarımızın bir-birinə düşmən kəsilmələri kimi halların baş alıb getməsinə də xüsusi vurğulamışdır.

Açar sözlər: fəlsəfə dünyası, antitərəqqi, sələf, xələf, xəyanətkarlıq, əks qütblər, əngəllik, istibdad

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 11.07.2022; qəbul edilib – 19.07.2022

The world of philosophy of Mirza Alakbar Sabir

Ali Ibrahimov

Doctor of Philosophy in Philosophy

Institute of Philosophy and Sociology of ANAS. Azerbaijan.

Abstract. In the article “The world of philosophy of Mirza Alakbar Sabir”, the author mainly commented on his poems “True”, “Conversation of twelve men in one meeting” and “Honor”. The philosophical world of the thinker is, in essence, related to the problems of violence, injustice and ignorance in society. Here the critics of capitalists, tsarism and landlords, eastern despotism are taken as a basis. The author also emphasized in this article that “lies and truth” are two opposite poles of society and as a result of betrayal, great disasters occur and people become enemies to each other.

Keywords: philosophical world, anti-progress, predecessor, successor, betrayal, opposite poles, obstruction, oppression

Article history: received – 11.07.2022; accepted – 19.07.2022

Giriş / Introduction

Tarixdən məlumdur ki, müxtəlif antitərəqqi, antimillət hərəkatlarına rəvac verən qüvvələr çox zaman cəmiyyətin tərəqqisi, xalqın maddi güzəranından ötrü dərin islahatlar apararıq rəhbərlərə, böyük tarixi şəxsiyyətlərə qarşı hər cür təxribat, hətta terrorçuluq əməllərini həyata keçirmək üçün dəridən, dırnaqdan keçirdilər. “Sapı özü-

müzdən olan baltalar”ın imperiya dönəmində fəaliyyət istiqamətlərində satqınlıq, kimləri isə şərləmək, yalan, böhtan yolu ilə öz mövqeyini yaxşılaşdırmaq niyyətləri hər zaman olmuş və bütün bunlardan əziyyət çəkən məzlum xalqın rəhbərləri, aparıcı qüvvələri çıxılmaz vəziyyətdə qalmışdılar.

Əsas hissə / Main Part

Bütün çirkinlikləri, yalanı, böhtanı, təxribatı, terroru əldə rəhbər tutan, adı məcazi mənə daşıyan bu cür “sapı özümüzdən olan balta”ları şeirlərində əks etdirənlər içərisində Mirzə Ələkbər Sabirin də öz dəsti-xətti, satirik, yumoristik ifadə tərzini, söz ustalığı diqqət çəkir. Sabir, Mirzə Ələkbər Zeynalabdin oğlu Tahirzadənin (1862-1911) təxəllüsüdür. Böyük Azərbaycan şairi, mütəfəkkiri və ictimai xadimi olaraq, “Həyat”, “İrşad”, “Zənbur”, “Dəbistan”, “Həqiqət” və s. mətbuat orqanlarında şeir və məqalələri ilə məşhurlaşmış, Sabirin “Molla Nəsrəddin” jurnalında 1906-1911-ci illərdə Cəlil Məmmədquluzadə ilə yaradıcılıq və məslək dostluğu, Firidun bəy Köçərli, Abbas Səhhət, Sultan Məcid Qənizadə və başqaları ilə yoldaşlığı, qabaqcıl ictimai ideyaların təsiri onun yaradıcılıq inkişafına kömək etmişdir. “Molla Nəsrəddin” jurnalında Sabirin “Hop-hop”, “Ağlar güləyən”, “Əbunəşr Şeybani”, “Boynuburuq”, “Sevdayi” və s. gizli imzalarda satirik yazıları çap olunmuşdur. Sabirin fəlsəfə dünyasında zorakılıq, ədalətsizlik və cəhalət, çarizmin, kapitalistlərin və mülkədarların, fırıldaqçı din xadimlərinin, mühafizəkar, mürtəcə ziyalıların, Şərqi istibdad hökmdarlarının tənqidi əsas hədəflər kimi yer almışdır. “Hophopnamə”nin 1-ci cildinin 158-ci səhifəsində M.Ə.Sabirin “Doğru” şeiri ilk dəfə “Molla Nəsrəddin”də 21 aprel 1908-ci ildə “Ağzı küləklilər” adı ilə verilmişdir. Yeddi beytdən ibarət olan bu şeir hər misrasına görə böyük mənə çalarları ilə diqqətli cəlb edir. Burada “yalan və doğru”dan ibarət iki terminin fonunda iki əks qütbün, cəmiyyətdə iki əks qüvvənin mövcudluğundan bəhs edilir və hansının daha çox fəsad gətirdiyinin fərqinə varanlar üçün seçim yaranır. Yalan şeylərin əsl vəziyyətini təhrif edən fikir mülahizə deməkdir. Qnoseoloji (idrak) cəhətdən “Yalanı hələ Aristotel müəyyən etmiş, gerçəkliklə ziddiyyətdə olanı Yalan adlandırmışdı. Gerçəklikdə özünə yer alan doğruluq isə hidayətə, həqiqətə, düzgünlüyə, aydınlığa gedən yoldur. Bu yol bələlərdən uzaq, haqqı ədaləti təbliğ edən, sözlə əməli bir olanların, əngəl törədənlərlə ehtiyatlı davrananların yoludur. Sabir hər beytin mahiyyətindəki təzadlı fikirləri ilə özümüzün, xalqı-

mızın rahatlığını təmin edə bilən amillərə sanki dərin fəlsəfi yanaşmalardan doğan bir fikrin ortaya qoyulmasını tələb edir.

*Doğru deyən olsaydı, yalançı usanardı,
Avarə qalanlar dəxi bir söz də qanardı!*

*Sabitqədəm olsaydı əgər yar vəfadə,
Aşiq dəxi qaçmazdı bələdan, dayanardı!*

*Əqval¹ ilə əmal² bir olsaydı, yəqinən,
Bunca denilən sözlərə məxluq inanardı!*

*Münsif³ həqə həq, batilə batil söyləşəydi,
Əlbəttə ki, nahəq söyləyən şəxs utanardı!*

*Şəxsiyyə⁴ qərəz yatmışa laylay deməşəydi,
Qəflətdə yatan gözlərimiz bir oyanardı!*

*Gər ağzı küləkli kişilər püfləməşəydi,
Bir şəm ki, asudə yanır, həm də yanardı!*

*Həq söyləyənin küfrünə hökm eyləməşəydik
Həqqu⁵ məgər öz fikrini gizlərdi, danardı?!*

[4, s.158]

Sabir arzu edirdi ki, haqqı nahaqqa, ədaləti ədalətsizliyə, yaxşını yamana, dostu düşməyə, vicdanı vicdansızlığa, xeyri şərə, mərhəməti mərhəmətsizliyə, sağlam etiqaqı kafirliyə – dinsizliyə və s. və i.a. satan olmasaydı, həqiqətin, doğruluğun, gerçəkliyin əsl mahiyyəti barədə danışmaq istəyənlərin fikrinə qarşı çıxan olmazdı. İspan yazıçısı Servantes Saaveqra Migel (1547-1616) isə həqiqəti daha da qabardaraq onun yalandan qat-qat yüksəkdə durduğunu bəyan edir: “Yağ suyun üzünə çıxdığı kimi, həqiqət də həmişə yalandan yüksəkdə durur” [3, s.195].

Həqiqət – gerçəkliyin fikirdə doğru, düzgün inikasıdır. Həqiqətin meyarı praktikadır. Ob-

¹ Əqval – sözlər (ərəb.)

² Əmal - əməllər (ərəb.)

³ Münsif – hakim, insafli hakim (ərəb.)

⁴ Şəxsiyyə - bir adamın öz şəxsi arzularına aid olan (ərəb.)

⁵ Həqqu – doğru deyən, həqiqət söyləyən

yektiv, mütləq və nisbi həqiqət mövcuddur. Həqiqətin meyarı bu və ya digər fikrin, hipotezin (səbəb, fərziyyə, ehtimal) nəzəri müddəanın həqiqiliyini və ya yanlışlığını yoxlamağın vasitəsidir [2, s.474].

Sabirin poeziyası o qədər rəngarəngdir ki, hansı mövzu, hansı ağırlı yerimiz, hansı mətləbin axtarışında olsaq belə, burada asanlıqla bunlara aid şeir nümunələri tapmaq mümkündür. Bizi maraqlandıran “sapı özümüzdən olan baltalar”ın cəmiyyətdə yer almasına Sabirin münasibətindən söhbət gedirsə, deyə bilərik ki, böyük mütəfəkkir qədər bu problemi incədən-incəyə, dərinədən, dolğun, köklü şəkildə oxucuya təqdim edən olmamış, məhz bu üstünlüyə görə Sabir uludur, dahidir, böyük tarixi şəxsiyyət səviyyəsinə qalxan əvəzsiz şairdir. Sabirdəki “sapı özümüzdən olan baltalar”ı tanımaq, ayırd etmək üçün birinci olaraq onun “Bir məclisdə 12 kişinin söhbəti” əsəri ilə tanış olmaq lazımdır. Əsl mətləbə keçməmişdən əvvəl akademik İsa Həbibbəylinin M.Ə.Sabirin “Hop-hopnamə”də yer almış şeirlərinin qısa yazılma tarixçəsi barədə 5 səhifəlik yazısında bir məqamı qeyd etmək istəyirəm. Burada Sabirin Abdulla Şaiqlə tanışlığı zamanı onun sabunbişirmə ilə məşğul olduğuna dair işlətdiyi aforizminə fəlsəfi yanaşdıqda, bunun tənqid hədəflərinə qarşı yönəlmiş bir eyham olduğu nəzərə çarpır: “Biz mənəvi çirkinlikdən çoxlarının təmizlənməyinə müvəffəq ola bilmirik. Sabun da ona görə bişirirəm ki, heç olmasa həmin şəxslərin zahirini təmizləyim” [5, s.49].

Sabir cəmiyyətin “müqəddəs” hesab edilən adamlarını – müxtəlif ictimai zümrələri özlərinin səciyyəvi xüsusiyyətləri ilə ümumiləşdirərək ifşa edir, satirik yolla, öz dilləri ilə, kəskin satirik ifadə tərzii ilə xarakterizə edir. Cəmiyyətdə vəkil vəzifəsini tutanların haqsıza haqlı deyib günaha batdıqlarını nəzərə çarpdırmaqla Sabir, eyni zamanda düzgün diaqnoz verə bilməyib, xalqı, qohum-əqrəbalarını ağıladan həkimlərin, çəkiddə, ölçüdə, halalla haramı bir-birinə qatan tacirlərin, millətin pulunu alıb gözlərini qəmli mərsiyələrlə isladan rövzəxanların; istədikləri yerdə bazar açıb xalqa min-min yalan söz satan dərvişlərin; həqiqəti yalan kimi təqdim etməklə meydana “at oynadan” sofilərin, gündəlik fitvaları (şəriət hökmü və qərarları) ilə

camaatı aldadan mollaların; ümidini xalqına xidmətdən tamamilə kəsən elmin; bilmədiklərini bilən kimi göstərən, özünü alim kimi zənn edib, ortada keyf eləyən cahilin, “bülbülə, eşqə gülə dair yalanlar uyduran şairlərin; heç nəyi əsla anlamadan cəhalət yatağında yatan avamın və vərəqi doldurmaq xatirinə mətləbi uzadan qəzetçilərin heç nəyə yaramadığını açıb göstərir, onların xeyirsiz, faydasız fəaliyyətlərindən bütün xalqı, milləti xəbərdar edir. Məlum məsələdir ki, alleqorik bir səhnə təsiri bağışlayan bu əsərlə, yeri gəlmişkən, mütəfəkkir güclü şəxsiyyətlərin, millətin, xalqın milli müqəddəratını düşünüb cəmiyyətdə inqilabi çevrilişlə ali məqsədlərə yetmək istəyənlərə gizli şəkildə əngəl olmaq, müqavimət göstərmək, satqınlıq etmək, xalqın istiqlal və istiqbal yollarına sədd çəkənlərin niyyətlərini gizlətmir, onların xəbisliklərini açıqlayır. Ulu öndər Heydər Əliyevin hələ 1991-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikasından Azərbaycan Ali Sovetinin sessiyasına deputat kimi dəvət olunub çıxışını əngəlləmək istəyənlərə Xalq şairi, millət vəkili Bəxtiyar Vahabzadənin təmkinli, məntiqli cavabları və tövsiyələri tarixi və dəyərli sənəd kimi həqiqətin yalan üzərində qələbəsini əks etdirir. Bəxtiyarın çıxışını, Sabirin “Fəxriyyə” şeirindən gətirdiyi sitatlarla uzlaşdırıb sintezləşdirməsi bir çağırış, xalqın “inam qütbü” olan Ümummilli liderlərin sevgisinin təzahürü idi. “Millət necə tarac olur olsun, nə işim var?!” “Fisincan”, “Sual-cavab”, “Fəxriyyə” kimi şeirlərində Sabir “sapı özümüzdən olan baltalar”ın ötən əsrlərdən ta bu günə qədər nə kimi fəsadlar törətdiklərindən, xalqın, millətin qabağında mayak kimi dayanan böyük tarixi şəxsiyyətlərin ortadan götürülməsi üçün sifarişlə iş görənlərin düşmən, ikiüzlü, riyakar, xudbin, məkrli xislətlərindən bəhs edir və cəmiyyətin, xalqın azad, xoşbəxt yaşamasından ötrü hamının ayıq-sayıq olmasını arzu edir. “Hərçənd əsirani-qüyudati-zəmanız” misrası ilə başlanan bu şeir ilk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında 26 avqust 1907-ci ildə sərlövhsiz çap olunmuşdur və bütün nəşrlərə sərlövhsiz daxil edilmişdir. Bu satira Ə.Cənnətinin 1907-ci ildə “Füyuzat” jurnalının 7 avqust tarixli 24-cü nömrəsində “Fəxriyyə” adlı şeirinə cavab olaraq yazılmışdır. Cənnətinin şeirinin ilk bəndi belədir:

*“Hərçənd düçari-mühəni⁶-əhli-cəfayız,
Hərçənd bu əyyamdə nabəndi-bəlayız⁷,
Ey xar⁸ görən bizləri, bizlər nücabayız⁹,
Meydani-həmiyyətə ələmdari¹⁰-vəfayız,
Turanlılarız, sahibi-şənu, şərəfiz biz!
Əslafımızın¹¹ naibi¹² xeyrülxələfiz biz!...*

[4, s.764]

Şeir bu bəndindən aydın olur ki, Cənnəti xalqının cəfəkeş, əziyyətlərə qatlaşan, eyni zamanda azadlığının buxovlandığı və bədbəxtliyə məruz qalan bir toplum olduğunu düşünmüşdür. Bu toplum qeyrət məqamında vəfali bayraqdar, şöhrət, şərəf sahibi olan turanlılardır. Bunların öz sələflərinin – ata-babalarının canişini belə əvəz etməyə qabil olan ən yaxşı xələflər olduğunu bəyan edir. Sabirdə isə xalqın bir millət olaraq xoş gələcəyindən ötrü formalaşması, cəmiyyətdəki mövqeyinin yaxşılaşması, mübarizliyi, qoşulduğu inqilabi hərəkətdə aparıcı qüvvələrə inamını yüksəltməkdə seçdiyi satirik tənqid yolu daha önəmlidir.

Sabir Ə.Cənnətinin şeirindəki fikri ilə razılaşsa da, tarixə – ötüb keçən əsrlərə nəzər salanda, “sapı özümüzdən olan baltalar”ın, bir sözlə, kataklizmlərin fəsadlar, dağıntılar, faciələr törətdiyini özündə əks etdirən satirik şeirlərində, özünün üslubuna xas “Nə yazım”da nəyin yazılmasının lazım olduğunu aynasındakı görüntülər əsasında qələmə alır. Bu “ayinədə” pisin pis, əyrinin əyri, düzün hamar” göstərilməsi şairdən tələb olunur. “Fəxriyyə” şeirinin ilk 2 bəndindəki fikirlər sonrakı bəndlər üçün proloq, yaxud ön söz təsiri bağışlayır. Sabir sonrakı 9 bəndin hər birində nümunə kimi müəyyən tarixi faciələr dolu hadisələrdən və bunları törədən səbəblərdən, amillərdən söhbət açır və “Sapı özümüzdən olan baltalar”ın hələ keçmişdən cəmiyyətlə “birgə yaşadığının təəssübünü çəkir, millətə arınlanmaq, dərin mənəvi təkmilləşmə prosesləri keçməklə, islah olunmaq tələblərinin

dən yanaşır, bu işdə əngəllik, maneçilik törədən hallardan nəticə çıxarmağı tövsiyə edir:

*Hərçənd əsirani-qüyudati-zəmanız¹³,
Hərçənd düçarani-bəliyyati-cəhanız¹⁴,
Zənn etmə ki, bu əsrdə avareyi-nanız,
Əvvəl nə idiksə, yenə biz şimdi həmanız...
Turanlılarız, adiyi-şügli-sələfiz¹⁵ biz!
Öz qövmümüzün¹⁶ başına əngəlkələfiz biz!*

***

*Zülmətsevər insanlarız üç-beş yaşımızdan,
Fitnə göyərir torpağımızdan, daşımızdan,
Tarac¹⁷ edərək, bac¹⁸ alırıq qardaşımızdan,
Çıxmaz, çıxma bilməz də bu adət başımızdan...
Əslafımıza¹⁹ çünki həqiqi xələfiz biz!
Öz qövmümüzün başına əngəlkələfiz biz!*

[4, s.115]

Şeir 3-cü bəndində Böyük Məlik şahın (1055-1092) dövründə Səlcuqların hökmranlığının Azərbaycanın şimal vilayətlərində daha da möhkəmləndirilməsi ilə yanaşı, ölümündən sonra 2 namərd vəzirin hakimiyyətində törədilən qırğınlardan istifadə edən düşmənlərin taxt-taca sahib olub qarətlərindən danışıılır. 4-cü bənddə Monqol xanı Çingizxanın (Temurçin) tərəfində durmaqla xarəzmlilərin məhv edilməsi, şahın qaçması ilə bir zamanda məscidlərin, məktəblərin dağıdılmasından təəssüflənirik. 5-6-cı bəndlərdə XI-XIII əsrlərdə Səlib (xaç) müharibələri zamanı Qərbi Avropa feodallarının “kafir” müsəlmanları hakimiyyətdən kənarlaşdırmaq, katolisizmi müdafiə edib yaymaq şüarları əslində işğalçılıq yürüşü kimi yadda qalır. Bu yürüşün istiqaməti bütün Yaxın Şərqi, Pri-baltikaya, Şərqi Avropanın Slavyan xalqlarına qarşı çevrilmişdi. Müharibədə fransızlara qalib gəlsə də, müsəlmanlar dincəlmədən yenə də faciə törədir, öz qılıncımızla öz kökümüzün kəsilməsinə, “sapı özümüzdən olan baltalar”ın peyda olmasından böyük dəhşətlərin baş verməsinə şərait yaradırlar. Hələ bu azmış kimi, XV əsrin

⁶ Mühən – möhnət, dərdlər, əziyyətlər

⁷ Nabəndi-bəla – bədbəxt aşıq

⁸ Xar – rəzil, alçaq

⁹ Nücabə – nəciblər

¹⁰ Ələmdar – bayraqdar

¹¹ Əslaf – sələflər

¹² Naib – canişin, əvəz edən

¹³ Qüyudati-zəmanız – zamanın zəncirli əsiri

¹⁴ Bəliyyati-cəhan – cəhanın bəlaları

¹⁵ Şügli-sələf – adi peşəkar sələf

¹⁶ Qövm – tayfa

¹⁷ Tarac – talan

¹⁸ Bac – vergi, qisas

¹⁹ Əslaf – sələflər

1-ci və 2-ci yarısında fəaliyyət göstərən Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu feodal dövlətlərinin dövründə mənafelərin toqquşması nəticəsində xainlərin fitvası ilə eyni kökdən olan Azərbaycan xalqının bir-birini qırıb düşmən kəsilməsinin digər xaricdən həmlə edən işğalçılara qolqanad verməsi daha ağırlı yerimiz kimi bizi düşündürür. 7-8-ci bəndlərdə göstərilir ki, Orta Asiya sərkərdəsi və istilası Teymurləngə (Topal Teymur) (1336-1405) tabe olmaqla Qızıl Orda xanı Toxtamışın “al qanına qəltan” edilməsi “Qızıl Orda dövlətinin talan edilməsi nəticəsində Moskva şəhərinin bundan faydalanıb xalqlarını “ruslaşmaq” siyasəti ilə bu gün şərəf sahibi etməsi bütün etnosların, o cümlədən türk dünyasının nəzərindən yayınmamasına sanki bir eyham vurulur.

Şeirin 9-cu bəndində Səfəvilər sülaləsinin banisi, Azərbaycanın görkəmli dövlət xadimi və şairi, Azərbaycan və İran şahı olmuş Şah İsmayıl Xətai (1486-1524) və 1512-1520-ci illərdə Türkiyə sultanı olmuş Sultan Səlimin (1467-1520) hakimiyyəti dövründə islamın iki hissəyə ayrılaraq birinin (İranda) şiə, digərinin (Türkiyə) sünni adı ilə bir olan qədim dinimizə əlavə bir yenilik bəxş etmələri yolverilməz hesab edilir. Bu minvalla iki dövlət arasında gedən müharibədə 40 mindən artıq adamın edam edilməsi ilə, belə hesab edilmişdir ki, bu yürüş Türkiyə üçün “İslamın müdafiəsi” şüarı altında olmuşdur. 40 mindən artıq insanın edam edilməsi də içərimizdəki “sapı özümüzədən olanlar”ın və xaricdən alınan dəstəyin məkrli planları ilə baş

verdiyindən, bunlara bu günün gerçəkliklərinin prizmasından yanaşılır. 10 və 11-ci bəndlərdə 1736-1747-ci illərdə İran Şahı olmuş Nadir Şahın (1688-1747) İran feodallarının mənafeyi üçün Azərbaycan, Ermənistan, Gürcüstan, Dağıstan, Buxara xanlığına və s. yerlərə işğalçı yürüşlərindən və 1747-ci ildə sui-qəsd nəticəsində öldürülməsindən bəhs edilir. Sabirə görə, hələ indi də səngimək bilməyən “İranlılıq”, “Osmanlılıq” adı yenidən vücuda gələrək müxtəlif iddialar üstündə mübarizələrə son qoymaq istəmərlər, əgər meydan qızırsarsa, nəticədə, büsbütün qırılıb öz tayfalarımızın, nəslimizin başına yenidən “əngəlkələf” olmağımız tarixi fakt və sübut kimi yadda qalacaq.

Biz keçmişin bütün əsrlərinin dönəmində baş vermiş faciəli hadisələri, ürək ağrıdan insidentləri dərinləndirərək təhlil edərək komparativist müqayisələr aparır, hər hansı ciddi problemləri doğuran səbəblər araşdırıldıqca, biliyimizi artırırıq. Həlli vacib məsələnin qarşısında daim düşünmüşük! Görəsən Sabir demişkən, “ağzı küləklilər” olmasaydı, bu dünyanın görünən və görünməyən tərəfinə ləkə düşərdimi? Deməli, sosial cəmiyyətimizin firavanlığı, tərəqqisi üçün, xalqın normal yaşayışı və dolanışığına əks qüvvələrin peyda olmasına yol verilməməli, Sabirin təbirincə desək, “bir şamın daim asudə yanmağı”na əngəl törədənlərin qarşısı alınmalıdır:

*Gər ağzı küləkli kişilər püfləməsəydi,
Bir şəm ki, asudə yanır, həm də yanardı.*

Nəticə / Conclusion

Fikrimi təkrar da olsa, Ulu öndər Heydər Əliyev haqqında deyilən sınıanmış, sübut olunmuş və aksioma hesab edilən bir ifadə ilə sonuclamaq istəyirəm. Heydər Əliyev millətə xidmətdə öz sələflərindən də irəli getmiş, millətinin görkəmli şəxsiyyətlərini sovet imperiyasının caynaqlarından xilas etmişdi. Əynində gəzdirdiyi sovet dövlətinin general mundiri bu bö-

yük insanın qəlbində gəzdirdiyi vətən, millət sevgisini üstələyə bilməmişdir. Onun üçün vəzifə millətə xidmətdən önəmli olmamışdır. O özünün Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsindəki fəaliyyətini belə qiymətləndirir: “DTK-da şərəf və namusla işləmişəm. İşlədiyim müddətdə öz millətimə bir dəfə də olsun xəyanət etməmişəm. Bu mənada vicdanım rahatdır” [1, s.584].

Ədəbiyyat / References

1. Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri. VIII Beynəlxalq elmi konfransının materialları. Bakı: Mütərcim, 2017.

2. Fəlsəfə ensiklopedik lüğəti. “Azərbaycan Ensiklopediyası” Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi 1997.
3. İrə-sara düzülməmiş incilər. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı Bakı: Azərnəşr 1981.
4. M.Ə.Sabir. Nəşronamə. 3 cildə, I cild. Bakı: Azərbaycan SSRİ EA Nəşriyyatı, 1992.
5. Иса Габиббейли. Азербайджанская литература начала XX века. 2-ое издание. Москва: Триада, 2008.

Философский мир Мирза Алекпера Сабир

Али Ибрагимов

Доктор философии по философии

Институт социологии и философии НАНА. Азербайджан.

Резюме. Статья разработана автором в основном в связи с стихотворениями «Правда», «Беседа двенадцати человек в одном межлисе», «Гордиться» («Хотя мы пленны, закованные в цепи времени»). Автор отмечает что философский мир поэта в сущности связан с проблемами насилия, несправедливости, невежественности, и разоблачением деспотизма безжалостных государей Востока, капиталистов, царизма и помещиков.

В статье также акцентируется внимание на том, что ложь и правда существуют как два противоположных полюса общества, а также на том, что в результате предательства происходят большие бедствия, в том числе враждебные отношения соотечественников друг к другу.

Ключевые слова: философский мир, антипрогресс, предшественник, преемник, предательство, противоположные полюса, обструкция, угнетение